

עורכים: ד"ר יוגב אלבז, ד"ר תום שרון

כרך 15, גיליון מס' 4, 7 במאי 2025

התקשורת הסורית אחרי אסד: הזדמנויות ואתגרים ברקע מציאות פוליטית משתנה

תום שרון*

נפילת משטר אסד בדצמבר 2024 גרמה לזעזועים בתחומים רבים בניהול המדינה הסורית, ובהם גם ענף התקשורת. המהפכה של ברית ארגוני המורדים בהובלת אחמד אלשרע (שכונה בעבר אבו מחמד אלג'ולאני), דחפה לקדמת הבמה גורמים ופעילים שהיו אמונים במשך שנים על יצירה והפקת תוכן ותעמולה אופוזיציוניים ומחתרתיים - והעניקה להם בן לילה את היכולת והסמכות לנהל מערך תקשורת ממסדי-מדינתי. תהליך הבזק הזה יצר תקדים בעולם התקשורת הערבי, רווי התהפוכות והשינויים בעשור האחרון: לראשונה "העיתונאי הערבי החדש"¹, שהיה לפירותיו של המפגש בין מהפכת הדיגיטל העולמית לאירועי "האביב הערבי", ושצמח בכיכרות המחאה ובהמשך בשדות הקרב – נטל את המושכות בניהול מערך תקשורת רשמי במזרח התיכון.

לפי שעה, נראה שהנוף התקשורתי אותו פוגשים אנשי המדיה של המשטר הסורי החדש יכול לעודד אותם כנקודת מוצא להמשך. זאת, יש לציין, בראש ובראשונה הודות לתהליכי הלמידה שהפגין

* ד"ר תום שרון הוא חוקר במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה ובוגר בית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב, המתמחה במחקר מגמות בתקשורת הערבית. עבודת המחקר שפרסם בהנחיית פרופ' מאיר ליטבק ניתחה השוואתית את הפולמוס במאמרי דעה ופרשנות בכלי תקשורת ערביים מובילים ביחס לתנועות אסלאם פוליטי ורדיקלי במזרח התיכון - אלקאעדה, האחים המוסלמים ודאע"ש.

¹ את תהליך השתנותו של עולם התקשורת הערבית בשיאם של ימי המחאות נגד משטרי ערב ותגובת הנגד של המשטרים בצנזורה קשה ואלימות כלפי המפגינים, היטיב לתאר וציאח חינפר, מנכ"ל רשת אלג'זירה בתקופת ראשית אירועי "האביב הערבי", בהרצאה שהעניק במסגרת פרויקט TED ובצמד מאמרים שפרסם ביומון *The Guardian* הבריטי, פרס חינפר את משנתו על "העיתונות הערבית החדשה". על כך ראו ב:

Wadah Khanfar, "[A historic moment in the Arab world](#)," *TED Project*, March 10, 2011; Wadah Khanfar, "Journalism and a World in Transition," *The Guardian*, October 7, 2011; Wadah Khanfar, "Al-Jazeera is Helping to Break the Silence," *The Guardian*, February 7, 2011.

דווקא הנשיא המודח אסד במהלך מלחמת האזרחים במדינתו,² שתכליתם הייתה מתיחת פנים למערכי התקשורת והתעמולה הסוריים הממלכתיים והתאמתם, ככל הניתן, לרוח השינויים שחווה שוק התקשורת הערבי כולו בימי "האביב הערבי".

ניכר כי הרקע והניסיון שצבר אסד בעולם התקשורת, בשנים שקדמו למינויו לנשיא, סייעו לו בהבנת חשיבותה של המערכה התקשורתית במחאות נגדו.³ אחרי שהאשים את התקשורת והרשתות החברתיות במחאה ובניסיונות ההפיכה נגד משטרו בשנות המחאה הראשונות, הוא הוביל שינוי בנרטיב שנועד להעצים את גרסת המשטר ה"מהימנה" מול תיעוד המתרחש ברשתות והדיווחים בערוצים ערביים ומערביים על האירועים במדינה.⁴ בסיסו של השינוי היה בהנחיה ללשכות הנשיאות, זרועות ההסברה, משרדי הממשלה, זרועות הצבא והביטחון לפתוח חשבונות רשמיים בפלטפורמות דיגיטליות מובילות מפיסבוק ו-X (טוויטר לשעבר) ועד אינסטגרם ויוטיוב. אלה סיפקו הצצה לנעשה במסדרונות המשטר, ללוח הזמנים הנשיאותי, לפעילות משרדי הממשלה ולהישגיהם של כוחות הביטחון בשטח – בטקסט, בתמונות ובוידאו – ומסביב לשעון. זאת ועוד, בתגובה לפרסומים בחשבונות אנונימיים ברשת על המתרחש בסוריה, הקים אסד מערך של חשבונות אוהדים את המשטר הסורי, שפרסמו מדי יום תמונות של פניה היפות של סוריה "השלווה": תמונות נוף, תשתיות מתועשות, ו"רגעי קסם" מהשווקים העשירים בכל טוב וממקורות המים שלה.⁵ אסד עשה שימוש נרחב ברשתות החברתיות גם במסגרת הקמפיינים שקיים במערכות הבחירות לנשיאות בסוריה ב־2014 וב־2021.

לצד זאת, אנשי מערך התקשורת של המשטר החדש יכולים להתעודד מהמאמצים הניכרים והמשאבים המשמעותיים שמשקיעות קטר, סעודיה ותורכיה בתחום התקשורת בסוריה שאחרי אסד, ובסיקור התקשורתי של המתרחש במדינה בעידן שלאחר המהפכה. דווקא על רשתות

² ריאיון שהעניק אסד לאתר החדשות Yahoo בפברואר 2017, המחיש במיוחד את תהליך הלמידה שעבר המשטר הסורי. בריאיון השתמש אסד במונח "חדשות כזב" באופן לא מקרי, וביטא את ההשפעה שספג ממאבקי הכוח בתקופת כהונתו הראשונה של הנשיא טראמפ בין הממסד לתקשורת המסורתית בארצות הברית. על כך ראו ב: Michael Isikoff, "Defiant Assad tells Yahoo News torture report is 'fake news'", Yahoo News, February 10, 2017.
³ בראיונות עיתונאיים יוצאי דופן שהעניק אסד בשלהי שנות ה־90 של המאה ה־20, כחלק מטיפול תדמיתו בתקשורת לפני שהתמנה לנשיא, הציג עצמו כ"גולש מיומן ברשת", והסביר את חשיבותה של הטכנולוגיה והרשת בחיי היומיום בסוריה. בריאיון לוושינגטון פוסט אף הצהיר כי חלומו הוא ש"בכל בית בסוריה תימצא גישה לאינטרנט". אחת ההתבטאויות המפורסמות של בשאר הייתה שברצונו שיהיה במדינתו "ביל גייטס סורי", ולכן יש לשנות את הסביבה הטכנולוגית בסוריה. עוד על כך ראו ב: אייל זיסר, **בשם האב** (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב - ההוצאה לאור, 2004), עמ' 46-43, 152-154; אייל זיסר, **סוריה של אסד – על פרשת דרכים** (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1999), עמ' 177.
⁴ לצד זאת, ניצל המשטר הסורי לא אחת את חוסר התיאום בין המורדים והמוחים ובקמפיינים תקשורתיים ייעודיים ו"חשף" שקרים ופערים שעלו בתיעוד זרועות ההסברה השונים של "אויבי המולדת", בטענה כי חשיפות אלו מעידות על הכלל – וזאת בניסיון לערער את המהימנות התקשורתית של המורדים, שנשענו לרוב על פרסומים ברשתות החברתיות. לשם כך, לא היסס אסד להיעזר גם בשירותיה של רוסיה. בולט במיוחד היה הקמפיין התקשורתי שהובילה רוסיה להשחרת פני ארגון "הקסדות הלבנות", שזכה להערכה רבה במערב ואף היה מועמד לקבלת פרס נובל, בגין פעילותו להצלת אזרחים בלתי מעורבים באזורי לחימה בסוריה. על כך ראו:

"White Helmets preparing to stage chemical attack in Syria – Russian Reconciliation Center," Tass News Agency, December 12, 2019.

⁵ אחד מחשבונות אלו, למשל, הוא חשבון SyriaBeauty ברשת X (טוויטר לשעבר).

התקשורת המובילות בשלוש המדינות – ובהן **אלג'זירה** הקטרית ו**אלערביה** הסעודית, מהמשפיעות ביותר בעולם הערבי, נאסרה הפעילות בשטחי סוריה בתקופת הנשיא אסד, בטענה ל"עידוד טרור" ותמיכה מובהקת בנרטיב של המוחים והמורדים.⁶ ואולם, לאחר נפילת המשטר, הייתה זו **אלג'זירה** שסיפקה שידורים חיים ותיעודים בלעדיים בין היתר מהשתלטות על מוקדי השלטון בדמשק ובהם ארמון הנשיא,⁷ מביתו הפרטי⁸ ומחגיגות הפלת המשטר בכיכר המרכזית בבירה.⁹ בהכוונת המשטר הקטרי, הרשת מעורבת גם בהכשרה ובהדרכה של אנשי תקשורת סורים – וזאת מתוך מדיניות קטרית מובהקת לשליטה בסדר היום התקשורתי ב"מלחמה הרכה" על הרייטינג המדיני במזרח התיכון.¹⁰ ובתורכיה למשל, שהייתה ל"בסיס האם התקשורתי" של ארגוני מורדים רבים נגד אסד ושמשתחה פעלו ערוצי תקשורת אנטי ממסדיים, הפך ערוץ *Syria TV*¹¹ לאחד מאמצעי התקשורת הממסדיים הבולטים של המשטר החדש. זאת, כחלק מהפיכתה של תורכיה אבן שואבת בשיאו של "האביב הערבי", עבור עיתונאים ערבים רבים שנמלטו ממדינותיהם על שום דעותיהם נגד משטרי ערב. אלו זכו לכר נוח לפעילות העיתונאית, ובהבעת הערכתם על האירוח התורכי טיפחו את תדמיתו של הנשיא ארדואן. בעקיפין, גרמה הפעילות העיתונאית הזו לחיזוק השפעתה התקשורתית של תורכיה על המזרח התיכון.¹²

מגמות נוספות שצפויות לסייע לשיקום וביסוס מערך התקשורת בסוריה שאחרי אסד ניתן למצוא בדיווחים על הקפאת ואף שלילת רישיונותיהם של עיתונאים ואמצעי תקשורת ערביים ואיראניים שפעלו בסוריה בימי אסד, ושהיו שותפים לטיפול הנרטיב של משטרו, בטענה כי היה להם חלק פעיל

⁶ "לאחר 13 שנים..אל-ג'זירה שבה לבירה דמשק כדי לסקר את ההתפתחויות בסוריה בלב הזירה" [בערבית], ערוץ היוטיוב של רשת אל-ג'זירה, 9 בדצמבר 2024; "לא סיקרה (את ההתרחשויות) מאז 2011...אל-ערביה שבה ללב דמשק" [בערבית], עמוד הפייסבוק של רשת אלערביה, 21 בדצמבר 2024.
⁷ "אל-ג'זירה מתעדת את המתרחש בתוך 'ארמון העם' בבירת סוריה דמשק, לאחר נפילת משטרו של בשאר אל-אסד" [בערבית], ערוץ היוטיוב של רשת אל-ג'זירה, 8 בדצמבר 2024.
⁸ "מצלמת אל-ג'זירה נכנסת לתוך ביתו של בשאר אל-אסד בדמשק" [בערבית], ערוץ היוטיוב של רשת אלג'זירה, 8 בדצמבר 2024.
⁹ "צהיב אל-ח'לפ מתעד את ברכות הסורים לצוות רשת אל-ג'זירה בדמשק" [בערבית], ערוץ היוטיוב של רשת אל-ג'זירה, 8 בדצמבר 2024.

¹⁰ "Qatar's Al-Jazeera Network Provides Media Training for Officials of New Syrian Government, Syrian Journalists, and Syrian Communications Students," *Memri Special Dispatch* No. 11887, March 24, 2025.
¹¹ בריאיון שהעניק העורך הראשי של ערוץ *Syria TV*, בשיר אלבכר, לציון שנתיים לעלייתו לאוויר, הסביר כי מטרת שידוריו היא להעניק ל"סורים כולם" זווית סיקור אמיתית של המתרחש במדינה – ולא כפי שמתאר אותה "משטר הדמים והכיבוש הרוסי-איראני". על כך ראו ב: "הטלוויזיה הסורית בשנת השידורים השנייה שלה" [בערבית], **אלערבי אלג'זיד**, 16 במרץ 2020.
¹² עיתונאים ערבים שהוגדרו אופוזיציונים למשטרי ערב הדהדו את מסריו של המשטר התורכי בגנותם של "מנהיגים רודנים" באזור ובמקביל קידמו את הנרטיב האסלאמיסטי והאוהד את תנועת האסלאם הפוליטי במזרח התיכון. יועצו של ארדואן, יאסין אקטאי, המחיש עד כמה רואה תורכיה בעיתונאים הערבים השוהים בשטחה נכס, כשצוטט אומר: "הימצאותם של עיתונאים ערבים בתורכיה היא הזדמנות שלא תסולא בפז להצגת החזון התורכי בתקשורת הערבית". על כך ראו ב: "אקטאי: נוכחותם של עיתונאים ערבים בתורכיה היא הזדמנות שלא תסולא בפז" [בערבית], **סוכנות הידיעות התורכית אנטוליה**, 21 במאי 2020.

במערכה ארוכת השנים נגד המורדים;¹³ ומשובם של עיתונאים סורים רבים להשתמש בשמותיהם האמיתיים בגלוי, אחרי שנים ארוכות שבמהלכן הציגו עצמם בשמות עט מחשש לרדיפת המשטר.¹⁴ מנגד, ניכרים האתגרים בפני אנשי מערך המדיה של המשטר החדש. אמצעי התקשורת ששירתו את הנשיא אסד, ובדגש על מערך העיתונות המודפסת והדיגיטלית, עדיין מתקשים לשוב לתפקוד מלא אם בכלל, ברקע דיווחים על מחסור חמור בעובדים בעלי ניסיון בתחום. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר בעיכובים רבים ומשמעותיים בפרסום תכנים בפלטפורמות שונות;¹⁵ ובשיח הערבי מובע חשש מהשתלטותה של "התקשורת הג'יהאדיסטית" – זו שתכניה בלטו בשידורי התעמולה של ארגוני מורדים ובהם **היא'ת תחיר אל'שאם** (הרשות לשחרור אל'שאם) – על המיינסטרים והפריימ-טיים הממסדי הסורי. לחששות אלו יש אחיזה במציאות, הודות לשורה של תקריות, שאירעו במכוון או שלא בשידורי הטלוויזיה הסורית הממלכתית בימים הראשונים שלאחר הפלת אסד – כמו שידוריהם בזמן צפיית השיא של המנונים ו**נשידים** (נעימות), במסגרתם התנוססו דגלים וסממנים ג'יהאדיסטיים נוספים.¹⁶ חששות אלה הם גם חלק מפולמוס רחב שהתנהל בתקשורת הערבית בשבועות הראשונים שלאחר המהפכה בסוריה, בדבר יכולתן של תנועות אסלאם פוליטיות לשלוט כראוי במדינות ערביות ריבוניות.¹⁷ פולמוס זה דומה בקווי האפיון לזה שהתפתח סביב הדחתו ב-2013 של נשיא מצרים ואיש תנועת האחים המוסלמים מחמד מרסי, כשנה לאחר היבחרו. בפולמוס זה בלטו במיוחד תיאוריהם של פובליציסטים ועיתונאים בגנות "האחים" על מה שתואר כ"רצף הטעויות" שבצע מרסי בימי כהונתו: כישלונם בניהול מוסדות המדינה, נטייתו המובהקת לטובתם של "האחים", ומיקוד פעילותו במימוש האינטרסים של התנועה על פני אלו של החברה המצרית כולה.¹⁸

אתגרים אלה מעלים שאלות על אופיו העתידי של מערך התקשורת בסוריה שאחרי אסד. האם יהיה שונה מאלה של משטרי המלוכה והקצונה באזור, שמימיהם הראשונים בשלטון ראו בתקשורת

¹³ "הערוצים השנואים השתנו בסוריה" [בערבית], **אל'אח'באר**, 27 בינואר 2025.
¹⁴ עבדאללה אל'בשיר, "עיתונאים סורים משיבים את שמותיהם לאחר נפילת אסד" [בערבית], **אל'ערבי אל'ג'דיד**, 18 בדצמבר 2024.

¹⁵ בג'ורדיאן הבריטי, למשל, הובא סיפורו של זיד מחאמיד, פעיל שהיה חלק ממערך התקשורת של "הרשות לשחרור אל'שאם" ושמצפה לקבל משרת קבע בסוכנות הידיעות הסורית הממלכתית שמתארגנת מחדש אחרי הפלת משטר אסד. על כך ראו ב: "למרות הצורך הדוחק... התקשורת הסורית בולטת בהיעדרה בשטח" [בערבית], **ערוץ היוטיוב AlyoumTV**, 25 במרץ 2025; Ruth Michaelson and Obaida Hamad, "Not a Mouthpiece of the Regime", **Syria's State News Agency Enters New Era**, *The Guardian*, January 20, 2025.

¹⁶ "מגמת אסלאמיזציה של הטלוויזיה הסורית – כחסות של הרשות לשחרור אל'שאם" [בערבית], **אל'ערב**, 20 בדצמבר 2024.

¹⁷ ראו למשל: דנדראוי אל'הוארי, "חיסול אנשי הדת, פגיעה באמנים, איסור השמעת מוסיקה, איור וקולנוע... זוהי סוריה המשוחררת" [בערבית], **אל-יום אל-סאבע**, 17 בינואר 2025; אחמד מוסא, "התרחיש הנורא" [בערבית], **אל'אחראם**, 14 במרץ 2025.

¹⁸ על כך ראו למשל ב: טארק אל-חמיד, "הבכי על 'האחים'" [בערבית], **אל'שרק אל'אוסט**, 7 ביולי 2013; רציואן אל'סיד, "המאבק על השלטון במצרים וגורלם של 'האחים'" [בערבית], **אל'שרק אל'אוסט**, 5 ביולי 2013; עלי סאלם, "מלחמה נגד המצרים" [בערבית], **אל'שרק אל'אוסט**, 8 ביולי 2013.

אמצעי מרכזי לביסוס שלטונם ובשם כך הקימו שופרות רשמיים שהתיישרו בהתאם ל"צרכים הלאומיים"¹⁹ האם יפיח רוח חדשה בפניה הישנים והמוכרים של התקשורת הערבית הממסדית, שהתאפיינה במשך עשרות שנים בתכנים ארכאיים ובתוכן שבלוני שנועד לפסל מציאות התואמת את סדרי היום של לשכות הנשיאות ובתי המלוכה הערביים? האם יפעל להנגשת התוכן בצורה מגוונת ואטרקטיבית יותר, ברוח השינויים הדרמטיים שהתחוללו בעשור האחרון בעולם התקשורת הערבי? האם ייתן מקום לקולות אחרים, אופוזיציוניים למשל, ולמיעוטים? וכיצד ישרטט את הנרטיב התקשורתי ביחס לישראל – הן בהקשרי המלחמה בעזה והתנהלותה במרחב הערבי בכלל, והן בהקשר הסורי, אחרי עשורים שבהם טיפח מערך התקשורת הסורי הממסדי את הנרטיב האנטי ישראלי-ציוני והפרופלסטיני המובהק, והדהד בציניות רבה את מאבקם של הדרוזים מהצד הסורי של הגבול "להשבת אדמותיהם החוקיות ברמת הגולן הכבושה".

הזדמנויות ואתגרים אלה ישפיעו על עיצוב מערך התקשורת בסוריה בשנים הבאות, כשברקע תמשיך להדהד סוגיית יכולתו של אל-שרע לשרוד בשלטון. מלאכת עיצוב מערך התקשורת הממסדי צפויה להיות חלק מרכזי בתהליך ביסוס המשילות של המשטר, ולשקף בצורה זו או אחרת את חבלי הלידה שהוא מתמודד עימם וסדרי העדיפויות שהוא מציב לעצמו. ביסוסו של מערך תקשורת פעיל יסייע למשטר החדש גם במאמץ ארוך הטווח לקבלת לגיטימציה גלובלית, ולבטח ישמש אמצעי למידה על סוריה החדשה בעיני הקהילה הבינלאומית.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

מאמר זה הוא פרי שיתוף פעולה בין מרכז משה דיין לבין הוצאת "מערכות".

¹⁹ על אף ההבדלים בהתנהלות התקשורתית בין מדינות ערב שבהן קמו משטרים צבאיים-מהפכנים למדינות שבהן קמו משטרים מלוכניים-מסורתיים-שמרניים מראשית שנות ה-40 של המאה ה-20, ניכר כי אין בקרב משטרים אלה מחלוקת בדבר הצורך בניהול מנגנון תקשורת השולט במסר מול הציבור. השופרות שפעלו להקים צנזרו בהנחיה מפורשת את האירועים התקשורתיים וההתרחשויות אליהם מותר לחשוף את הצופים, שמא יתערער מעמדו של המשטר. מוסדות אלה עסקו בהגדרת אויבי הציבור ובהענקת לגיטימציה מוסרית, דתית ופוליטית לשלטון תוך הצגת אמיתות סלקטיביות ואלטרנטיביות לציבור בדומה להתנהלות האימפריה העות'מאנית עשרות שנים קודם לכן. כך היה נהוג, למשל, במצרים שאחרי מהפכת "הקצינים החופשיים" במצרים ב-1952 ועוד קודם לכן בבית המלוכה הסעודי לאחר הכתרתו של אבן סעוד למלך. משטרים אלה למדו על חלקה של העיתונות הפרטית במאבק לעצמאות ולסילוק הכיבוש המערבי מהמזרח התיכון בשנות ה-20 וה-30 והקימו מערכי תקשורת מגויסים שפעלו לא רק בדפוס, כי אם גם בתחומי הרדיו והטלוויזיה במעלה המאה ה-20. בהמשך, זיהו משטרים ערבים גם את הפוטנציאל בפעילות של העיתונות הערבית מחוץ למזרח התיכון, ומימנו את הוצאתם לאור של כתבי עת שונים שסיפקו דיווחים אוהדים כלפיהם. כך היה למשל, סיפור הקמתם של כתבי העת **אליזטן אל-ערבי** שיצא לאור בפרז במימון עיראקי, ו**אל-חואדד** בתמיכה סעודית. על כך ראו: עמי איילון, **תולדות העיתונות הערבית** (תל אביב: אוניברסיטה משודרת ומשרד הביטחון, 2000).

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.
ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-
אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.